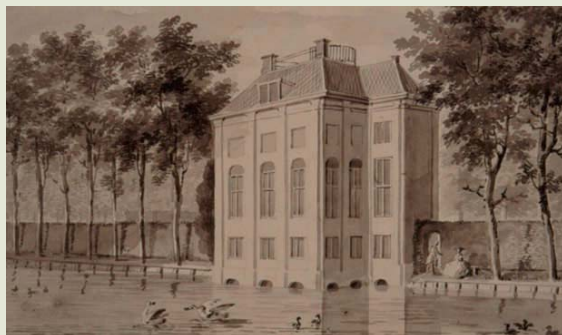

NAAR BUITEN!

De Dordtse elite trekt naar het platteland

Emile Havers

Met een mooie Franse roman, een glas wijn en een pijpje genieten van de frisse buitenlucht en de stilte van de natuur: al in de 18e eeuw ontvluchtte menig vermogende Dordtenaar de ongezonde en verstikkende stad. Hij trok zich terug op zijn buitenverblijf, meestal ver weg in de polders gelegen.

Buitenplaats Wielborg was in 1731 eigendom van mr. Johan van Neurenberg. In de stad bewoonde hij het huis aan de Nieuwe Haven, dat nu SIMON VAN GIJN, museum aan huis

In de 17e eeuw ontstond bij vele welgestelde Nederlanders de behoefte aan een tweede huis buiten de stad. Zij die het zich konden permitteren van hun kapitaal te leven, waren niet langer gebonden aan de stad. Zij konden, net als mensen van adel, grond kopen en een landhuis laten bouwen met een mooie tuin. Ook het voeren van een titel werd mogelijk door aankoop van een heerlijkheid. Men breidde zijn naam uit tot Beelaerts van Blokland of Pompe van Meerdervoort. Ook in Dordrecht ontstonden de eerste landhuizen of

buitenverblijven in de 17e eeuw. Na de inpolderingen ten zuiden van de stad was er nieuw land, vooral bestemd voor de agrarische sector. Enkele buitenplaatsen dateren uit die beginfase, zoals het 'Huis te Dubbeldam' en 'Dordwijk', maar de meeste werden in de 18e eeuw gebouwd.

Een Dordts Arcadia

De landelijke omgeving van de stad werd vastgelegd door schilders als Cuyp, Schouman en Van Strij. Uiteraard ziet op deze schilderijen bijna alles er zonnig, groen en vredig uit. Ook al voordat de Romantiek als schilderij begon, waren de landschappen doordrenkt van het romantische ideaal van een ongerepte natuur met hier en daar koeien, een eenvoudige herder of boer. Maar ook al zijn die voorstellingen wellicht wat optimistisch van toon, het is toch goed voorstelbaar hoeveel ruimte en rust er toen heerste buiten de stad. Zeker in een tijd waarin het leven in de stad erg ongezond kon zijn door besmettelijke ziektes, ongedierte en afval van allerlei aard, moet het een verademing zijn geweest om langere periodes naar buiten te kunnen trekken in de frisse buitenlucht en de in stilte te kunnen genieten van een glas wijn, een pijpje en een mooie Franse roman. Ook hielden eigenaars van buitenplaatsen zich bezig met het kweken van allerlei soorten planten, een vervolg op in de 17e eeuw ontstane verzamelingen van rareiteiten, waaronder ook exotische bomen, bloemen en kruiden. Bij heel wat buitenplaatsen stond een orangerie, waar subtropische gewassen werden gekweekt.

Huize Dordwijk, Dubbeldam, begin 20ste eeuw

De buitenplaats als prestige-object

Ongetwijfeld werd door de leden van de politieke en financiële elite gekeken naar anderen. De rijkste Hollanders woonden in Amsterdam en die bouwden hun droomhuizen langs de Vecht en de Amstel en in de duinstreek tussen Lisse en Bloemendaal. Rijke stadsbewoners volgden overal dit voorbeeld. In weekeinden en in de zomers vaak wekenlang trok men naar zijn tweede huis. De heer des huizes keerde vaak in zijn koets naar de stad terug en liet zijn gezin achter op het buitenverblijf.

Over Dordtse buitenplaatsen is al eerder geschreven door Mieke van Baarsel en Elisabeth van Heiningen. Hoewel ook zij refereerden aan belastingkohieren als historische bron voor hun onderzoek, wordt in dit artikel volledig uitgegaan van twee registers: het verpondingskohier van 1731 en het kohier van de personele quotisatie van 1742.

Twee registers als bron voor historisch onderzoek

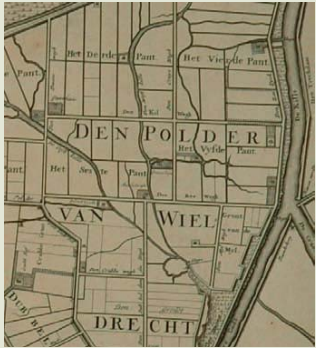
Belastingregisters leveren veel informatie op over huizen en hun bewoners. De gegevens zijn meestal betrouwbaar en nauwkeurig. Het register van de verponding (belasting op onroerend goed) geeft voor elke wijk, straat en gebouw de eigenaar, het type (woonhuis, pakhuis, schuur, molen, enz.), de waarde en vaak nog wat interessante opmerkingen. Na de stad komt ook de rest van het Eiland van Dordrecht aan de orde. Het register van de personele quotisatie heeft betrek-

king op de leefstijl en het geschatte vermogen van personen. De waarde van het huis werd gegeven, maar ook het aantal dienstboden en paarden dat men er op na hield. Ook werd vermeld of men een buitenplaats in bezit had. Er zijn twintig vermogensklassen, maar verreweg de meeste Dordtenaren hadden niet eens genoeg geld om in de laagste groep terecht te komen. Zij werden dan ook helemaal niet vermeld. Het onderzoek voor dit artikel beperkt zich tot de inwoners die in de klassen 10 en hoger zijn ingedeeld. In 1742 zijn dat 81 personen.

31 personen gaven op dat zij een buitenplaats bezaten, maar van de rijke bovenlaag bleken er toch 51 personen te zijn, die geen buitenplaats hadden. Men kan dan ook niet spreken van een must voor de rijken. Het is zelfs zo dat enkele minder kapitaalkrachtige Dordtenaren, die lager dan belastingklasse 10 uitkwamen, toch over een buitenplaats beschikten.

Waar stonden de buitenplaatsen?

Een aantal buitenplaatsen was te vinden langs de route Dubbeldamseweg-Dordwijklaan-Dubbelsteijnlaan. Slechts 'Dordwijk' bestaat nog en verderop de tuin van 'Dubbelsteijn'. In 1731 waren de eigenaars respectievelijk de erfgenamen van Pieter Onderwater en mevrouw van de Biesheuvel. Dichter bij de stad stond het 'Huis te Dubbeldam' van mevrouw Stoop. De waterpartij siert nu de Algemene Begraafplaats. Aan de weg naar Dubbeldam stonden ook nog 'Rusthout' van Margrita Everwijn en 'Eijckendonck' van de erfgenamen van Pompejus de Roovere. In 1742

Detail van het plattegrond van Van Nispen met de Zuidpolder, waar in de achttiende eeuw buitenplaats 'Crabbheff' gelegen was.

Detail van de kaart van 't eiland van Dordrecht uit ca. 1673 met Dubbeldam. Op deze plattegrond van Mattheus van Nispen is het noorden naar het zuiden afgebeeld.

Buitenplaats Crabbheff was een landhuis met een boerderij gelegen in de Zuidpolder. Raadsheer Johan Diderik van Slingeland was de eigenaar in de achttiende eeuw. Hij had ook een huis aan de Nieuwe haven.

woonde de ongehuwde mevrouw Everwijn nog met broer en zuster aan de Wijnstraat. Naast de buitenplaats beschikten ze over drie bedienden en een koets met twee paarden. Zo is door de geringe tijdsperiode tussen 1731 en 1742 een vrij grote continuïteit aanwijsbaar. Er kan daarmee een beeld worden opgeroepen van de elite, hun woningen buiten en in de stad, in samenhang met tekeningen, schilderijen enkele plattegronden en het verloop van hun financiële positie.

De polder Wieldrecht: een nieuwe reeks buitenplaatsen

In 1731 stonden in de polder Wieldrecht tien buitenplaatsen die alle van recente datum waren toen de huizen werden getaxeerd. De grootste waren 'Kilzigt', een groot herenhuis met een tuinmanswoning, een stal en een koetshuis, eigendom van burgemeester Diderik Hubert Stoop en 'Gravesteijn', een herenhuis met koetshuis en nog een boerderij met schuur en landerijen. Al die oude buitenplaatsen zijn verdwenen, die aan de Kil door het rechte trekken van de rivieroever. Alleen van 'Amstelwijk' is de naam via een later gebouwde opvolger bewaard gebleven.

Van talrijke buitenplaatsen zijn tekeningen, aquarellen en schilderijen bewaard gebleven. Men was trots op zijn bezit en bestelde tekeningen en schilderijen bij kunstenaars. Soms ook liet men zich bij zijn huis portretteren. Niet alle in 1731 getelde buitenplaatsen

zagen eruit als kleine paleizen. Vaak was het niet meer dan een boerderij, waarvan de eigenaar het grootste deel aan een boer verhuurde, samen met schuur en een stuk land.

Zo had Sebastiaan van de Graaff, die in de stad een pand bewoonde aan de Groenmarkt, waarvan de geschiedenis beschreven werd in 't Haentje aan de Vogelmarkt' als tweede huis een boerderij aan de Kilweg in de polder Wieldrecht. Hij verhuurde die samen met twee keten en een stuk land aan een boer, maar zelf had hij de beschikking over twee kamers, een keuken en een portaal. De privacy was zo toch enigszins gewaarborgd en hij zal ongetwijfeld ook op deze wat minder luxe wijze genoten hebben van het buitenleven.

De menagerie en entree van buitenplaats Wieldrecht, Aart Schouman, 1747